

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍԳԻՏԱԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամեն ամսոյ սկիզբը:
 Բաժանորդագրան է կամ յիշի վճարելի՝ Տարեկան 8 ֆր.
 — 4 ֆր.: — Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. — 2 ֆր. 50 կոպ.:
 Մեկ թիւ առանձին՝ կը վճարուի 1 ֆր. — 50 կոպ.:
 Խօսքագրութեան կենդանացայտն է՝ Վիեննա, Միտ-
 թարեան Միաբանութեան Մայր վանքը:

Արեւելք՝ ի Կոստանդնուպոլսոյ եւ ի Յոնոսթան՝ նոյն
 Միաբանութեան Կանստանանդէն կ'ընդո-
 նոսի ստակ ժամբոս ծախոց:
 Արեւելքի ուրիշ քաղաքներու համար՝ յիշեալ վա-
 ճատուանդէն կը սկսի ժամբոս ծախոյն հաշուի:
 Ժանդարմարէն առանձին սակարկութիւն:

ԲՈՎՈՆԳՈՒԹԻՒՆ

- ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ**
 Հսկան՝ Պրոսպերոս սեպագիրը:
 ՄԱՏԾԱԿԱՆՈՒԿԱՆ — Ռ. Ֆոն Էրբեր և Կակասեան
 Հայր:
- ԳՐԱԿԱՆ** — Ռուսաստանի գրականութիւնը: — Գալու-
 ստիթիւն հայ լրագրութեան:
- ՕՐՈՒԵՍԳԻՏԱԿԱՆ**
 ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ — Գործնական անտեսագիտութիւն:
- ԲՈՐՈՑԱԿԱՆ**
 ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆՈՐԱՎԷՂ — Գաւազնիւն:
- ՈՍԷՆՍԵՆՔ**
 ՆՈՐԱՎՈՒՐ — ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ — ՄԱՆՐԱՎՈՒՐ
- ՔԱՂՈՒՄԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ**

ՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ

ԴՆՆՈՍՈՍԱԿԱՆ

ԳՐՈՍԳՐԱՆՈՒՄՈՒՄ

Բ.

(Հ-րու-ի-գի-ն-ի)

Բ. Գրականք: — Գրականքի տարեգր՝ 4,
 2, և որ նախնական կոնգրակականներէն սերած
 են հասարակօրէն, աւելի արիական լեզուաց մէջ
 երեւան կու գան յաճախ: Եւրոպական քրքի-
 բէն՝ յոյն, լատին և գերմանական՝ քրական
 նման, սակայն մեծք՝ ինչպէս անոնք՝ յասուկ օրի-
 նօք կամ անոնցմէ անկախ յառաջ բերած ենք
 նոյն ձայներն, ինչպէս ստորեւ պիտի տեսնենք:
 Հին պարսկականն իրրեւ արիականին ձիւղ՝ նոյն-
 պէս գոյացուցած է քմական՝ բայց երկու ձայն
 միայն, այն է ք եւ շ. իսկ շ չունի: Այս վերջինն
 ունի հին հնդկին, որ մեզի պէս հնագոյն ոչ բա-
 զագրութեանն իրրեւ ձայնական նոր տարր երեւ-
 ան հանած է:

1. Կր ք միաձեւ է եւ զանգիկ լեզուի
 նոյնաձայն տառին կը պատասխանէ՝ եթէ բառին
 սկիզբն ըլլայ եւ եթէ վերջն: Իսկ նոր իրանական
 լեզուներն՝ միայն իրրեւ նախատու պահած են
 նոյն ձայնն անվթար, վստ զի բառամեղքին չ եւ
 յ ձայներու նուազած է ք, Համեմատէ՛ հնպ.
 Կր Կր Կր Կր, զնր. Կր Կր եւ նրպ. Կր Կր, որ
 թէ եւ Կր Կր կը նշանակէ պոժ, բայց երբեմն ու-
 ներ անշուշտ նաեւ սեթ, քան նշանակութիւնն
 եւ յայտնի է յայտնա Միտիկէր յասուկ անունէն,
 (որուն իմաստն է Մանուշ, պիտիք զուտ Մ-
 նուս) կամ Միտիկէր, զոր մեք Մանիկէր կամ
 Մանիկէր ձեւով ընդունած ենք: — < Կր Կր
 Կր Կր, որ նոյնպէս կը հնչէ նաեւ զանգիկ լեզուի
 մէջ, իսկ նրպ. յ, որ բացառական շինող ծանօթ
 նախորին է: — < Կր Կր Կր Կր, նոյն ձեւն
 ունի նաեւ զանգիկ, իսկ նրպ. յ յ եւ հայերէն
 Կր Կր, որ սակայն պահպանուի բառ է. մեր բուն
 ստացուածքն է Կր՝ պարսիկ ձեւերուն բարբա-
 ին անման:

2. Զ կրնաձեւ է > Կր Կր < Կր, եւ ա-
 սոնց առանցն = էն յառաջ կը գործածուի, իսկ
 երկրորդն երբ իրմէ ետեւ է գայ: Զանգիկ լե-
 զուէն այս բեւեռատառին նոյնաձայն 2 կը պա-
 տասխանէ միշտ, իսկ երանեան նոր լեզուներէն
 (յ) շ՝ նաեւ սկիզբնաբառին: Այսպէս > Կր < Կր
 Կր (Տարիանդ), նոյնպէս եւ զանգիկերէն. իսկ
 նրպ. Կր եւ հրմ. յ: — < Կր Կր > Կր Կր
 (Կեանք), զնր. Կր Կր, եւ նպ. Կր Կր (Կեանք):
 Գրականքի տարեգր բառ բեւեռագիրք յոյժ
 սակաւ ունին: Սակայն սոսնց մեղէն բառն, Կր,
 Կր Կր բառերուն գիմաց եթէ գնենք Կր, Կր,
 Կր Կր բնիկ հայ լեզուներն, որ անոնց հետ սու-
 գիւ ազգակից են սերնդեամբ, շատ յայտնի կ'ե-
 րուի այն ճշմարտութիւնն թէ որչափ հետի կը
 ձան իրարմէ ձայնն ու զարսիկ՝ երբ այս երկու

ազգերուն այն բառերն իրարու հետ համեմատուին, որոնք մէկմէկէ փոխ շին առնուած: Օրինակի աղագաւ ասիկէ է հնչ. բառս որչափ նմանակն են. բայց ինչչափ պլաձայն է ասոնցմէ լայ, թէեւ անոնց հետ նոյն է արմատական ծայրամաս: Գարձեալ, ինչպէս անշուշտ գիտեցին ընթերցողք, կեռի, գուռ, լայ՝ քմաձայն գիր ասնեւեին չունին: Այս եւ ասոնց նման երեւոյթները բացառապէս կը ցուցնեն թէ է այք եւ Գարսիկք նախազգային միութենէն անմիջապէս ետքն իրարմ զատուած հետեացած՝ եւ մէկմէկէ անկախ իրենց քմականաց կարգն յառաջ բերած են:

(Ըրարուսիւն:) Հ. Մ. Տ.

ՄԱՅՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ռ. ՓՈՆ ԷՐԵՔԵՐԻ ԵՆ ԿԱՆԿԱՆՆԵՆ ՀՆՅԵ

Ազգի մը վրայ տրուած տեղեկութիւնն անշուշտ անկողմնակալ է, երբ հեղինակն օտարալիցի է, մտաց աւուրեցնելն ազատ կն որեւէ գուռնաբառութենէ (daltionisme) — կ'ուզենք ըսել՝ կրից ծնած սխալագոյն կեղծ պատկերներէ, — քննող հեղինակն ատակ է քննելու, եւ ազգի մը յատկութիւններն ոչ մէկ կամ երկու անձանց վրայն կը քաղէ հը հանէ, պլ ազգին ընդհանրութեան վրայ իւր քննութիւնները կը կատարէ, եւ այնպէս կու տայ իւր վճիռն: Այսպիսի հեղինակի մը տեսութիւններն կաւկասի Հայոց վրայ կ'ուզենք մեր յարգոյ ընթերցողաց առջեւ դնել:

Դասնթ է թերեւս մեր ընթերցողաց ոմանց Ռ. Փոն Էրքերի գերմանացին, որ իբրեւ բարձրաստիճան զննաորական Ռուսոյի՝ երկու տարի կաւկաս բնակած եւ երկայն ճանապարհորդութիւն ըրած է այն կողմերն, թէ զննաորական եւ թէ անձնական գիտական վախճաններու համար: Ատով առիթ եւ հնարաբարութիւն ունեցած է այս երկիրն եւ իւր բնակիչներն՝ բազմամթիւ մանր մանր ազգեր, դիտելու եւ քննելու: Իւր այս ճանապարհորդութիւնն յօգուտ գործածելով՝ որչափ տեղեկութիւն որ մթերած է յայտմասին, բովանդակած է գերմաներէն մատենի մը մէջ՝ զոր այն ինչ հրատարակած է: Այս մատակարար կը կոչուի՝ Կաւկաս Իւր յոգովորդի, անձամբ դիտուած ի Ռ. Փոն Էրքերիէ՝ Հեղինակին տեսութիւններն այնու մանուանդ ար-

ժէք ունին՝ որ ամենայն ինչ աչք տեսած, ակնւորք լսած եւ անձամբ կշռած է, այնպէս որ չի ցուցնել ինք զինք մէտ խօսելու այն իրաց վրայ զոր անձամբ չէ դիտած: Իւր դիտումն եղած է գլխաւորաբար մարդաբանական եւ ազգագրական քննութեանց ենթարկել այս գաւառաց բնակիչներն՝ որոնք Եւրոպացոց քոչածածուկ գաղտնիք մը մնացած են ցոյսօր: Հետաքրքրական են իւր տեղեկութիւններն զոր կու տայ մանրամասն կաւկասեան ազգաց վրայ, իրենց սովորութեանց, զգեստուց, տեղական գրից եւ այլ նոյնպիսեաց վրայ, եւ շատ ազգեր ու քաղաքներ լուսատիպ պատկերաց ընթերցողաց առջեւ կ'ընծայեցընէ: Ընթերցողը մերթ կը հանդիպի Գուռլա-Գուռլի մը՝ որ հրացան ի ձեռին ծառի մը յեցած սեգ կը կենայ, եւ մերթ Չերիտի մը որ կարնես խորհրդոց մէջ թաղուած է աչքն յերկիր սեւեռուած. երբեմն (մոնկոլ) Աւուրի մը՝ որուն գրիքը մեծութիւն մը կը ցուցնէ, եւ երբեմն Աբաչոց բազմութեան (քահանայ, արք եւ կանայք): Ուրախալի է արգարեւ տեսնել (եր. 328) նաեւ հայ կնոջ մը լուսատիպ պատկերն, որուն տակ կը գրուի՝ Հայ կնոջ Անգլի-Կոնստ. (յուսուգոյն) պատկան Նահապ:

Այս ընտիր մատենան՝ որ 385 երեսէ կը բաղկանայ, բաժնուած է 15 գլխոյ: Ունի երկու Յաւելուած՝ կաւկասեան ազգաց լեզուաց եւ զննաբանական չափերու վրայ, եւ երկու լեզուաբանական եւ ազգագրական տախտակ: Թոյ գլխոյն մէջ (եր. 327) կը խօսի նաեւ Անգրկաւկասեան Հայոց վրայ գրեթէ չորս երես: Բովանդակ գործոյն մէջ ալ Հայք շատ անգամ կը յիշատակուին, կը համեմատուին այս ինչ կամ այն ազգին հետ, եւ այլն: Այս ցիրուցան յիշատակութիւններէն նշանաւորադոյնները գնենք նախ հոս, եւ յետոյ Հայոց վրայ խօսող գլխոյն թարգմանութիւնը տանք:

Երես 16 ընդհանրապէս Կաւկասի վրայ խօսելով՝ զԱբաչին կ'անուանէ՝ «Անուախոհ, պարզ, նահապետական, անտարբեր, անհոգ եւ հիւրասէր», իսկ զՀայն կը կոչէ՝ «Գնահատող, տաղանդաւոր, շահասէր, շըրհայեաց եւ ճարտար, վաճառական»:

Երես 343 կը գնէ կաւկասի բնակչաց թիւն ազգագրական բաժանմամբ, որմէ կ'իմասնանք՝ թէ կաւկասի Հնդեւրոպական տահմին մէջ բազմութեամբ առաւել են նախ Ռուսք՝ 2,000,000, երկրորդ Հայք՝ 780,000: Այս ազգահամարն եղած է 1881ին: Եթէ Ռուսա-Ալգայեան ժողովրդոց մէջնէ Արարատական-Քա-

1 Der Kaukasus und seine Völker, nach eigener Anschauung von R. von Erckert, Leipzig, 1887.